

Wenzel Rothkirch portrætter

Ved *Carsten Teilman Hald*

Wenzel Rothkirch fødtes den 24. juni 1597 af en gammel uradelsslægt fra Schlesien og kom 12 år gammel til Danmark, hvor han på Antvorskov Slot oplærtes i ridekunsten. Efter et længere udenlandsophold blev han i 1619 kgl. berider og i 1621 staldmester og deltog i denne egenskab i Christian IV's felttog i Tyskland, hvor han i slaget ved Lutter am Barenberg den 17. august 1626 overlod kongen sin hest, da dennes var blevet skudt. I 1628 udnævnes han til hofmarskal, et embede han dog allerede i 1631 ombyttede med lensmandsværdigheden over Korsør, Antvorskov og Sæbygaard len med bolig på Antvorskov Slot. Omkring 1642 købte Wenzel Rothkirch Krogsgaard, på hvis voldsted han rejste et stateligt firfløjet anlæg, og til denne besiddelse lagde han i 1646 Sneumgaard og i 1648 Steensgaard på Fyn. Den 23. juni 1633 giftede han sig i København med Kirsten Reedtz, der var født den 26. september 1610 på Tygestrup som datter af rigsråd Frederik Reedtz og Birgitte Brahe, men allerede den 30. august 1646 døde hustruen efter at have født Rothkirch 6 sønner og 6 døtre. Den 25. november 1648 modtog Rothkirch i forbindelse med Frederik III's kroning ridderslaget, og næste år den 6. maj 1649 ægtede han Stig Pors (død 1645) til Skovgaards enke, Dorthe Abildgaard, der var født den 30. oktober 1597 som datter af Eggert Abildgaard til Skodborghus og Mette Juel fra Estrup. I dette ægteskab var der ingen børn, og hun døde omkring 1657. Selv døde Wenzel Rothkirch den 10. april 1655 på Antvorskov

efter et langvarigt sygeleje, der tog sin begyndelse i sommeren 1654, da han efter at have deltaget i sin svoger Jørgen Reedtz's bryllup med Mette Trolle i Odense på grund af sygdom måtte opgive en planlagt rejse til Krogsgaard og vende tilbage til Antvorskov, hvor sygdommen vedblev og forværredes i januar 1655. Han og hans hustruer blev begravet i Tjæreborg kirke.¹⁾

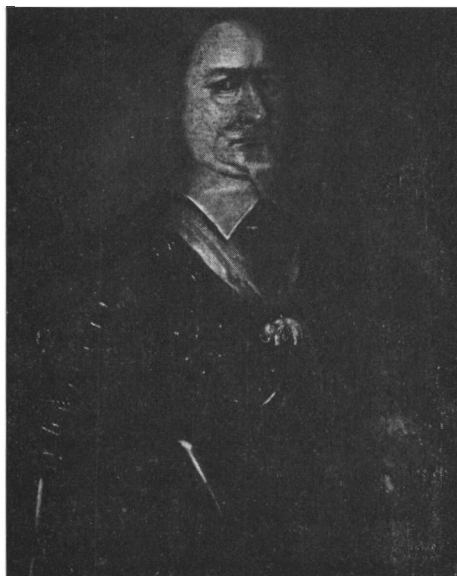
Det er en kendt sag, at det stærkest virkende minde om og monument over en person er et portræt, og da Wenzel Rothkirch tilhørte sin tids aristokrati, virker det ret naturligt, at han skulle have ladet sig portrættere. Dette er da også tilfældet, således at der i dag eksisterer ikke færre end 4 forskellige billeder, hvoraf dog kun det ene ved nærmere undersøgelse viser sig at være autentisk.

Da Wenzel Rothkirch i slutningen af 1640-erne fuldendte byggearbejderne på Krogsgaard, lod han over riddersalens kamin følgende sandstensinskriftion indmure:

Was ist ewer Leben
ein Dampff ists
der eine kleine Zeit waret
danach aber verschwindet er.

Jacob IV.

Over denne sandstenstavle lod han sit portræt op-hænge, og her forblev det, da svigersønnen Frederik Sehesteds anden hustru i 1733 solgte gården; i Sehesteds første ægteskab med kusinen Else Rothkirch til Krogsgaard og Sneumgaard (død 1704) var der ingen børn. Først i 1825, da man nedbrød Krogsgaards egentlige hovedbygning, flyttedes portrættet og sandstensinskriftionen til gårdens tidligere portbygning, der nu blev indrettet til beboelse, hvor dr.phil.Oluf Nielsen omtaler det i 1862. Her blev det hængende indtil 1919,

Wenzel Rothkirch.
(Krogsgaard
portrættet).

da apotheker H. C. A. Friis, Varde (død 1933), købte portrætmaleriet af Margrethe Hansen, der i 1910 havde solgt gården til sin broder H. P. Sloth (død 1911), hvis enke ejede den til 1919; ved salget i 1910 forbeholdt Margrethe Hansen sig dispositionsretten over det gamle billede, selv om hun lod det blive hængende på gården.³⁾

Dette maleri – Krogsgaardportrættet – er udført på lærred (77,5×61), og er indrammet i den originale massive, profilerede egetræsramme, der på overgangen mellem ramme og lærred er forsynet med en spinkel liste, der er belagt med bladguld. På rammens overside ses endnu spor af de oprindelige kroge, der har båret billedet; på bagsiden holdes lærredet fastspændt til rammen af fem store jernbeslag.

Wenzel Rothkirch har ladet sig portrættere som »kri-geren« i sort rustning i halvfigur uden hænder, og så-

ledes at venstre arm støttes i siden bærende på hjelmen. Ansigtet er en face til højre med langt hår, mørke øjne, overskæg samt hageskæg. Om halsen en glat nedfaldende krave og over skuldrene bæres et blått ordensbånd, i hvilket ordensinsignet – elefanten – hænger prydet med taffelsten og med udadrettet snabel, men uden tårn og uden morian. I billedets højre side ses Rothkirch-våbnet med de tre kronede, sorte, guldbevæbnede ørnehoveder i guldfelt med et lignende hoved på hjelmen.

På bagsiden findes ingen gamle påskrifter, men at maleriet forestiller Wenzel Rothkirch er indlysende på grund af våbenskjoldet og elefantordenen, da han er den eneste af Rothkirch-slægten, der er blevet benådet med denne orden.

Billedet dateres ret let til tiden mellem året for ridderlaget 1648 og dødsåret 1655. En yderligere datering f. eks. ved hjælp af ordenstegnets udseende er ikke mulig, da flere forskellige typer er blevet anvendt samtidig, og de af Jens Bircherod i *Breviarium Equestre* fra 1704⁴⁾ angivne faconer på elefantens udseende under Frederik III i al fald ikke er identisk med den af Wenzel Rothkirch bårne. Hårmoden og skægtypen giver heller ingen fingerpeg om nærmere datering. Men alligevel virker det mest nærliggende at antage, at maleriet er udført, inden Rothkirch giftede sig anden gang, således at billedet er malet i tiden november 1648 til maj 1649; er det malet efter dette tidsrum, ville det have været naturligt, om der på Krogsgaard også havde været et billede af hustruen Dorthé Abildgaard, men om et sådant findes der ingen underretning; ud over Rothkirch-portrættet har man kun viden om et andet herreportræt, der beskrives som dårligt malet, med rød frakke og hvidt halsbind, et maleri, hvis skæbne i dag er ukendt.⁵⁾ Det naturligste bliver derfor, at maleriet da-

teres til tiden umiddelbart inden han giftede sig anden gang, altså foråret 1649.

Krogsgaard-billedet mangler som de fleste andre af datidens portrætter en kunstnersignatur, men mange faktorer peger vedrørende den kunstneriske ophavsmand i én og samme retning, dels tidsmæssige, dels de oplysninger som det efter maleriet udførte kobberstik giver og endelig dels rent stilistiske kriterier.

Det nævnte kobberstik, der er blevet stukket af Albert Haelwegh i 1657 til brug for den i samme år udgivne ligprædiken over Wenzel Rothkirch, har som forlæg taget Krogsgaard-billedet, da dette gengives så vidt angår hoved og halsparti nøjagtigt, blot med den for kobberstik typiske spejlvending, således at kobberstikket er en face mod venstre. På stikket er rustningen ændret til en enkelt brystplade, og højre hånd er medtaget bærende kommandostaven. I stikkets baggrund ses en klippe, og foran denne fremstilles Wenzel Rothkirch knælende med døden og djævelen liggende overvundne under hans fødder, medens Kristus viser sig for ham i en strålekrans, og en engel holder en krone over hans hoved. Over stikkets ovale portrætbillede svæver i skyer og lysstråler Den hellige Ånd som en due; på den ovale ramme er ordensbåndet med elefanten forneden, og over denne sidder visdommens ugle. Den ovale ramme er prydet med 8 runde medaljoner med allegoriske fremstillinger af tålmodighed, sorg, sygdom, død, tro, retfærdighed, mandhaftighed og forsigtighed, kort sagt indholdet af Rothkirchs liv, der var præget af personlig sygdom, ledegigt, fire sønner og en hustrus død samt af en inderlig og dyb religiøsitet. Bag hele dette et draperi og forneden et fodstykke med rustningsdele og militære attributter på hvis forside er ophængt et klæde, der er forsynet med en lang religiøs indskrift. Under stikket findes kunstnersignaturerne:

Kobberstikket. (Af Albert Haelwegh 1657).

»Ab^r. Wuchters pin. Al^b. Haelwegh Sculp.«⁶⁾

Betegnelsen »pin« (pinxit, dvs. har malet det) efter kunstnerens navn kan af og til befrygtes at gå på den, der har udført forlægget til kobberstikket efter en andens original.⁷⁾ Men af den retssag, som Abraham Wuchters i 1675 førte mod I. Huusmann vedrørende signaturspørgsmålet på kobberstik, fremgår, at Wuchters kun satte »pinxit« på stik, hvis portrætter han selv egenhændigt havde malet.⁸⁾

Det kan i denne forbindelse også oplyses, at Wuchters betalte Haelwegh 100 rdl. for stikket af Wenzel Rothkirch, og at det var hos Wuchters, at Rothkirchs arvinger mange år senere søgte efter pladen, som imidlertid påstod, at Haelwegh havde beholdt den.⁹⁾

At Wenzel Rothkirch skulle have ladet Abraham Wuchters udføre sit portræt i 1649 er ret nærliggende, dels da Rothkirch selv boede på Antvorskov Slot ved Slagelse og Wuchters i Sorø, hvor han på daværende tidspunkt var tegnelærer ved Akademiet, som Rothkirchs sønner, Christian, Frederik og Hans, i disse år frekventerede.¹⁰⁾ Hertil kommer, at vel var Wuchters på daværende tidspunkt ikke hofmaler, men han havde i løbet af 1630-erne og 40-erne leveret adskillige malerier af den kongelige familie til Christian IV, således at »Ridsemesteren paa Soer« var en ved hoffet velanskrevet kunstner, hvis kunst i samtiden kun stod tilbage for Karel van Mandern.

Et andet argument, der taler for, at Abraham Wuchters har malet Rothkirch, er, at denne kunstner har malet for Rothkirchs svigerfamilie. Således er svigerfaderen, rigsråd Frederik Reedtz til Tygestrup (1586–1659) og svogrene, kansleren Peder Reedtz (1614–1674) og oberst Tønne Reedtz til Barritskov (ca. 1620–1669) blevet malet af Wuchters. Tønne Reedtz-portrættet, der er malet omkring 1650,¹¹⁾ følger kompositionen i Roth-

Jørgen
Rosenkrantz.

kirch-billedet, hvad kroppen, hovedets drejning og holdning angår; i al fald er det tydeligt, at det må være den samme kunstner, der har malet dem begge.

Maleriet af hofmesteren på Sorø, Jørgen Rosenkrantz (1607–75), der tilskrives Wuchters, og som skal være malet i 1655, er det af kunstnerens andre portrætter, der ligner Krogsgaard-billedet mest. Den væsentligste forskel mellem de to portrætter er, at Rosenkrantz-portrættet er et stort hoftestykke (116×82) i interiør, der viser den stuelærde adelsmand i sort dragt – en vis årgang ærkebisperne – medens Krogsgaard-billedet som sagt viser en adelsmand i sort rustning, for hvem de militære dyder var sagen. Men ellers er ansigternes udførelse, håret, skægmoden, kravetøjet og kroppens holdning fuldstændig ens, så ens som de nu engang kan være hos

to ikke nært beslægtede personer. Aristokrati og ansvarsfølelse præger begge billeder i lige høj grad.¹²⁾

Endelig skal der til sidst vedrørende Krogsgaard-billedet anføres, at det er malet med en brunlig pensel, og at det lyse penselstrøg i venstre øjenbryn, det fra venstre kommende lys, antydningen af glanslys på underlæben og skyggen på ansigtets bortvendte del, alt sammen er typisk for Abraham Wuchters, ligesom billedets dæmpede farver, hvor konturerne fortøner sig i mørket.

Krogsgaard-billedet er intakt, dvs. at det aldrig siden det blev malet er blevet restaureret endsige rensat.

I årene efter Kirsten Reedtz' død i 1646 påbegyndte Wenzel Rothkirch indretningen af gravhvælvingen under koret i Tjæreborg kirke, og nogenlunde samtidig har han vel bestilt det pragtepitafium af sandsten og marmor, der i dag forefindes i kirkeskibets øverste ende, hvor det blev placeret efter restaureringen i 1941. Tidligere stod det i koret.¹³⁾

Epitafiet er opbygget over et maleri, der i legemsstørrelse viser den afdøde adelsmand med sine to hustruer knælende, og uden om maleriet er der lagt en stenramme med våbenskjolde. Uden om igen marmorsøjler og to større figurer, der forestiller Mathæus og Johannes og to mindre forestillende Markus og Lukas. Foroven afsluttes epitafiet af et relief, der forestiller »opstandelsen«. På selve epitafiet står indhugget 1652, hvorimod indskriftstavlen, der er af sort marmor, er blank. Foran epitafiet er der rejst et smedejernsgitter, der bærer årstallet 1654.¹⁴⁾

Der hersker uklarhed vedrørende dette epitafiums tilblivelse, hvor og af hvem dets forskellige dele er udført. Smedejernsgitteret er den del af gravmælet, hvor kunstneren vel lettest kan påvises, idet stilen minder om Caspar Finckes arbejder fra Helsingør (1585–1655).

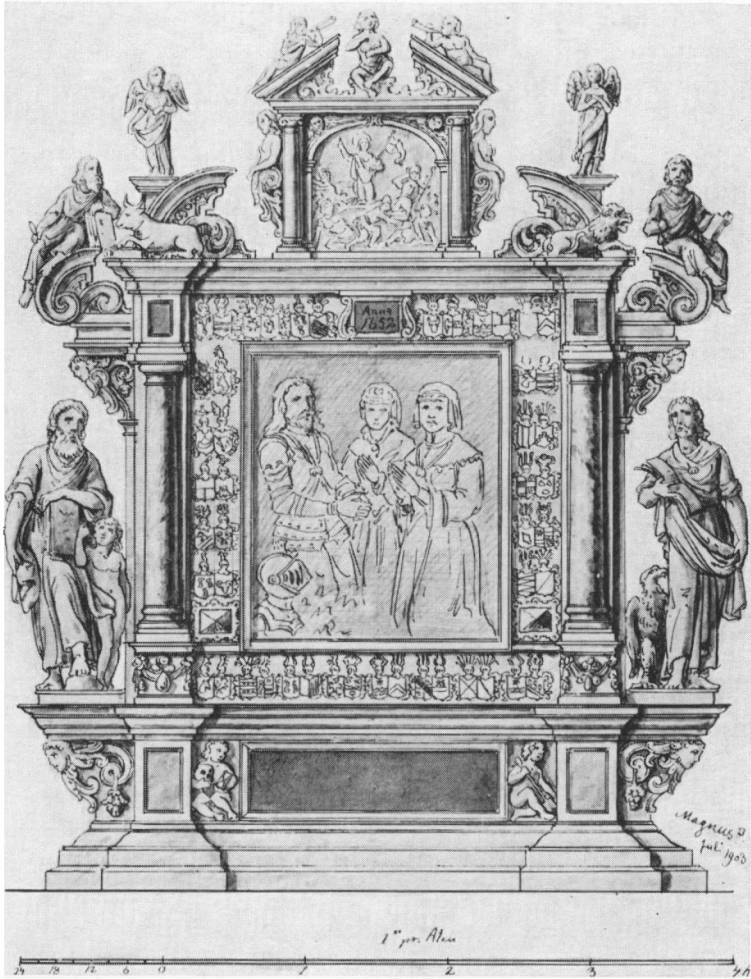

Epitafiemaleri i Tjæreborg kirke.

Stenhuggerarbejdet røber en habil kunstner og et dygtigt værksted, måske Artus Quillinus den Ældres (1609–68);¹⁵⁾ om denne kunstner ved man, at han udførte visse arbejder på Gottorp slot, og at søge kunstneren til Tjæreborg-epitafiet hos ham eller hans kreds af nederlandske kunstnere vil næppe være urimeligt.

Tilbage bliver så epitafiets maleri, der for Wenzel Rothkirchs vedkommende er kopieret efter Krogsgaard-billedet, dog med den forskel, at epitafiebilledet er blevet uskarpt i konturen. De to kvindeskikkelser virker som præfabrikerede kroppe med forskellige hoveder, og i det hele taget mangler der samspil mellem maleriets forskellige personer. De nyeste undersøgelser tyder da også på, at Wuchters ikke er ophavsmand til epitafiemaleriet,¹⁶⁾ og sammenligner man Tjæreborg-billedet med f. eks. epitafiemaleriet i Hornslet kirke over Erik Rosenkrantz med tre hustruer, der tilskrives Wuchters, ja, så må man erkende, at Tjæreborg-billedets type ligger noget langt fra Wuchters epitafiemaleri.

Af selve epitafiet fremgår, at stenhuggerarbejdet er blevet afsluttet i 1652 og smedejernsarbejdet i 1654, hvilket altså vil sige, at Rothkirch ikke selv har set gitteret på plads, da han som tidligere nævnt på grund af sygdom opgav sin rejse til Jylland i dette år. At maleriet først er blevet udarbejdet, efter at stenrammen er blevet forfærdiget og opstillet, turde være ret indlysende, thi først da kunne man være sikker på de mål, lærredet skulle have, således at tidspunktet for epitafiebilledets udførelse snarere kommer til at ligge efter Rothkirchs død i 1655 end før. I dette år skænkede Rothkirchs enke, Dorthe Abildgaard, Tjæreborg kirke et nyt alter, der formentlig er blevet bestilt under Rothkirchs ophold i Odense 1654, da billedsnider Anders Sørensen af Odense har skåret tavlen. På alteret placeredes de af ægteparret Rothkirch i 1652 givne lyse-

Epitafiet i Tjæreborg kirke. Tegnet af Magnus Petersen.

stager. Ligeledes lod Rothkirch kirkeloftet udsmykke med store apostelbilleder, hvis tilblivelse ligeledes falder omkring 1655. Disse malerier tilskrives de habile Ribe-kunstnere Jacob Adrian von Molengracht [- 1618-55 -] og hans kompagnon Jacob Barthelomensen [- 1624-54 -].¹⁷⁾ Da epitafiemaleriet som nævnt ikke kan tilskrives Abraham Wuchters, vil der ikke være noget til hinder for, at de kunstnere, der på Rothkirch eller hans enkes regning var engageret til at male kirkens plafondmalerier, også er blevet sat til at male epitafiemaleriet, hvilket unægtelig er en nærliggende løsning, da portrættet af Rothkirch hang på Krogsgaard - altså lige ved hånden.

Bedømmelsen af epitafiemaleriet vanskeliggøres af det forhold, at billedet i tidens løb er blevet ret medtaget i det fugtige kirkerum. I 1774 udførte den flittige arkivtegner Søren Abildgaard (1718-91) en lille farvelagt papirkopi af epitafiemaleriet, men om dets bevaringstilstand nævner han intet.¹⁸⁾ I 1873 omtaler Jacob Helms i indberetning til Nationalmuseet maleriet som værende værdifuldt, men medtaget, hvilket konservator Magnus Petersen (1827-1917) bekræfter i sin indberetning i 1903; sidstnævnte tilskriver Karel van Mandern maleriet, hvilket bl. a. har haft til følge, at A. Bruun i sin historiske oversigt over Tjæreborg kirke fra 1964 skriver, »at kendere har udtalt, at det [maleriet] egentlig burde hænge på Louvre i Paris!« 1941 restaureredes maleriet, hvoraf især den nederste del var ødelagt.

Vedrørende epitafiemaleriets to kvindepotrætter skal der kun tilføjes, at da der ikke eksisterer andre billeder af disse, er der en vis formodning om, at Kirsten Reedtz-portrættet - det i midten værende - er skabt posthumt og altså uden ikonografisk værdi.

Endnu et fjerde billede af Wenzel Rothkirch forefindes. Det er en kopi (77×62), der hænger på Gaunø,¹⁹⁾

Wenzel Rothkirch portrætter

Wenzel Rothkirch. Portræt på Gaunø.

og viser hofmarskallen i sort dragt med lille stiv krave og over skuldrene bærende elefantordenen. Lærredet er forsynet med våben og navn.

Dette Gaunø-billede virker forvirrende; ansigtstrækene er udjævnede, håret er blevet til en paryk, og ordensbåndets facon er helt anderledes, ligesom ethvert spor af »krigeren« er forsvundet. Men på den anden side er der meget i dette billede, der peger i retning af kobberstikket. Utænkeligt er det, at Wuchters skulle have udført to så ens og dog forskellige portrætter af samme mand inden for en periode af syv år, hvor Krogsgaard-billedet er typisk Wuchters, hvorimod Gaunø-billedet er afrundet i konturerne – selv taget i betragtning, at det er en kopi.

Men det er en kendt sag, at da grev Otto Thott i årene omkring 1755 lod Gaunø slot indrette og skabte sin store malerisamling, hvor hovedvægten blev lagt på portrætmalerier, veg greven ikke tilbage for at udfylde hullerne i familiegalleriet, hvor originalbillederne enten ikke kunne købes, kopieres, skaffes til veje eller slet ikke eksisterede, med malerier udført enten efter forhåndenværende kobberstik eller som rene fantasibilleder.²⁰⁾ At Rothkirch-billedet på Gaunø er udført af Per Kraft den Ældre efter kobberstikket må vist betragtes som givet, da Otto Thott formentlig intet kendskab har haft hverken til Krogsgaard- eller til Tjæreborgbilledernes eksistens. Yderligere bekræftes man i dette synspunkt ved, at Gaunø-portrættet af Rothkirchs svigerfader, rigsråd Frederik Reedtz, antages konstrueret på samme måde.²¹⁾ Dette forhold bevirker selvsagt, at Gaunø-billedet på grund af Krogsgaard-billedets eksistens mister sin betydning som autentisk portræt.

Af den ovenstående redegørelse fremgår, at Wenzel Rothkirch formentlig i 1649 lod sig portrætteret af Abraham Wuchters (1612–82). Dette maleri blev placeret på

Krogsgaard, hvor det hang indtil 1919. Med dette maleri som forlæg udførtes epitafie-maleriet i Tjæreborg kirke af et Ribe-værksted omkring 1655, og med samme maleri som forlæg udførte Albert Haelwegh i 1657 sit kobberstik, efter hvilket Gaunø-billedet skabtes omkring 1755.

Kilder og noter:

1) H. K. Kristensen i Sneum og Tjæreborg Sogne, p. ?? 1972. 2) O. Nielsen: Historiske Efterretninger om Skadst Herred, s. 73, 1862. 3) Maleriet befinder sig i dag hos apotheker H. C. A. Friis' datter, Ebba M. M. Hald, København. 4) Cfr. Louis Bobé: De kgl. Danske Ridderordener og Medailler 1950, p. 23. 5) Carsten Teilman Hald: Vestjyske Adelsfolk, s. 66, nr. 33, 1966. 6) Jørgen Sthyr: Kobberstikkeren Albert Haelwegh, s. 107, 208, 1965. P. B. C. Westergaard: Danske Portrætter i Kobberstik, I-II, 1930-33. 7) Povl Eller: Historisk ikonografi, s. 32, 1964. 8) Povl Eller: Kgl. Portrætmalere i DK, 1630-82, s. 358-60, 1971. 9) l. c. s. 272. 10) O. Nielsen: Hist. Eftrr. fra Skadst Herred, s. 77, note 2, hvoraf fremgår, at Joh. Michaelum Corvinum (H. M. Ravns) »Ex rhytmologia Danica msc. epitome brevissima sic selecta et digesta« er helliget de 3 brødre og udkom i Sorø 1649. 11) Povl Eller: Kgl. Portrætmalere i DK, 1630-82, s. 283, 1971. 12) l. c., s. 284. 13) H. C. A. Jørgensen: Tjæreborg Kirke, FRA VI, s. 279-91, 1923-27. Trap Danmark, 5. udg., IX, 2, s. 872-73, 1965. 14) A. Bruun: Tjæreborg Kirke. Historisk oversigt samlet af Hans Bruun, s. 3ff, 1964. 15) Magnus Petersen: Indberetning til Nationalmuseet vedrørende Tjæreborg Kirke, den 22. juli 1903. 16) Povl Eller: Kgl. Portrætmalere i DK, 1630-82, s. 272, 1971. 17) Sydvestjylland I. sept. 1941, Vestkysten 3. sept. 1941, Kristeligt Dagblad I. okt. 1941, Vestkysten 13. okt. 1954. Weilbachs Kunstnerleksikon: I, s. 67, 1947. II, s. 389, 1949. 18) Nationalmuseets Arkiv, Tjæreborg Kirke. 19) Otto Andrup og Karl Madsen: Fortegnelse over to hundrede af Baroniet Gaunøs Malerier af ældre Malere samt dets Portrætsamling, s. 145, nr. 584, 1914. 20) Danske Herregårde ved 1920, I, s. 82, 1923. 21) Povl Eller: Kgl. Portrætmalere i DK 1630-82, s. 277, 1971.